

УДК: 811.161.2'243'342

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.1\(42\).155165](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.1(42).155165)

**ДО ПИТАННЯ ВІДТВОРЕННЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЛІТЕРИ “Н” В АНГЛІЦИЗМАХ
(експериментально-фонетичне дослідження)**

Ищенко О.С.

кандидат філологічних наук, заступник директора з наукової роботи

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України

ORCID [0000-0002-8910-111X](https://orcid.org/0000-0002-8910-111X)

Статтю присвячено вивченню проблеми транслітерації слів англійського походження в українській мові. Зокрема, йдеться про слова, що містять у своєму складі літеру “h”, яку відповідно до норм українського правописання транслітерують літерою “г” (Hollywood = Голівуд, hostel = гостел, Halloween = Гелловін). Втім, часто можна натрапити на думку, що передавати англійську “h” коректніше українською “х”, позаяк в англійській мові глухий гортанний фрикативний приголосний [h], що відповідає літері “h”, ближчий в українській мові до глухого задньоязикового фрикативного [x], аніж до дзвінкого гортанного фрикативного [ɦ]. У цьому дослідженні перевірено це припущення. Для цього проведено два експерименти – акустичний, спрямований на інструментальний аналіз приголосний, та перцептивний, в основі якого – вивчення сприйняття звуків на слух. З’ясовано, що відповідно до результатів акустичного експерименту, англійський [h] ближчий до українського [ɦ], а згідно з результатами перцептивного експерименту – до українського [x].

Ключові слова: дзвінкий гортанний фрикативний звук [ɦ], глухий гортанний фрикативний звук [h], глухий задньоязиковий фрикативний звук [x], приголосні, правопис української мови, транслітерація, фонетика.

**К ВОПРОСУ ПЕРЕДАЧИ
В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ БУКВЫ “Н” В АНГЛИЦИЗМАХ
(экспериментально-фонетическое исследование)**

Ищенко А.С.

кандидат филологических наук, заместитель директора по научной работе

Института энциклопедических исследований НАН Украины

Статья посвящена изучению проблемы транслитерации слов английского происхождения в украинском языке. В частности, речь идет о словах, содержащих в своем составе букву “h”, которая в соответствии с нормами украинского правописания транслитерируется буквой “г” (Hollywood = Голівуд, hostel = гостел, Halloween = Гелловін). Тем не менее, часто можно встретить заявления, что передавать английскую “h” более правильно с помощью украинской “х”, поскольку в английском языке глухой гортанный фрикативный согласный [h], соответствующий букве “h”, ближе в украинском языке к глухому заднеязычному фрикативному [x], чем к звонкому гортанному фрикативному [ɦ]. В этом исследовании проверяется данное предположение. С этой целью проведено два эксперимента – акустический, направленный на инструментальный анализ согласных, и перцептивный, в основе которого – изучение восприятия звуков на слух. Выяснено, что в соответствии с результатами акустического эксперимента, английский [h] ближе к украинскому [ɦ], а согласно результатам перцептивного эксперимента – к украинскому [x].

Ключевые слова: звонкий гортанный фрикативный звук [ɦ], глухой гортанный фрикативный звук [h], глухой заднеязычный фрикативный звук [x], согласные, правописание украинского языка, транслитерация, фонетика.

**ON transliteration of words contained “h”
FROM ENGLISH TO UKRAINIAN
(experimental phonetic study)**

Ishchenko O.S.

candidate of philological sciences, deputy director
Institute of encyclopaedic research of the NAS of Ukraine

The study is devoted to the issue of the word transliteration from English in to Ukrainian. In particular, it is about words containing the character “h”. It must be rendered with the cyrillic letter “є” according to spelling rules of Ukrainian (Hollywood = Голієвд, hostel = зочмен, Halloween = Гелловін). However, in society there is a discussion that promotes the idea that the letter “h” is correctly transliterated with “х”, because the English voiced glottal fricative consonant [h] is an equivalent to the Ukrainian voiceless velar fricative [x], but not to Ukrainian voiceless glottal fricative [f]. The aim of this study is to test this assumption. As a result of implemented two different experiments (sound spectral analysis and auditory perception analysis) it was found that English [h] is more like a Ukrainian [f] according to acoustic characteristics and more like a Ukrainian [x] according to perception (hearing) of auditors.

Key words: *voiced glottal fricative [f], voiceless glottal fricative [h], voiceless velar fricative [x], consonants, spelling of Ukrainian, transliteration, phonetics.*

Вступ

Нині в лінгвоукраїністиці актуалізувалася проблема передавання слів іншомовного походження. Яскравим свідченням цього слугують нещодавні дискусії щодо проекту нової редакції “Українського правопису”, запропонованого для суспільного обговорення Міністерством освіти і науки України в 2018 році, що подано, серед іншого, й правила відтворення на письмі запозиченої лексики – див., наприклад: (Приймак 2018). Порушена проблема співвідноситься з питаннями протилежного характеру – особливостями транслітерації українських слів засобами латинської графічної системи. Час від часу ці питання, що мають спільне підґрунтя, стають об’єктом досліджень науковців, серед них: Б. Ажнюк (1996), Л. Архипенко (2005), А. Гудманян (2004), А. Дяков і Т. Кияк (1995), Ю. Молоткіна (2017), Б. Рицар та ін. (2009), Р. Рожанківський (1996), Я. Уманець (2013) та інші.

Нашу розвідку присвячено особливостям транслітерації українською мовою іншомовних слів, що в своєму складі містять “h” – літеру латинської графічної системи (*Hollywood, Hemingway, hostel, Halloween, Helsinki* тощо). Згідно з чинними правописними нормами, а також запропонованими у проекті нової їх редакції, в українській мові іншомовну “h” правильно відтворювати літерою “г”. Латинська літера “h” й українська “г” є відповідниками також згідно з нормами Постанови Кабінету Міністрів України “Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею” (№ 55 від 26.01.2010). Водночас “Український правопис” (чинна редакція та проект нової редакції) дозволяють в окремих випадках «h» транслітерувати літерою “х” (*хобі, хокей, хол* тощо).

Характер означеної проблеми влучно сформульовано в одній із праць, присвяченій особливостям перекладу власних назв з англійської мови українською в одному з романів Ч. Діккенса: «Цікавим є переклад імені *Mrs. Leo Hunter*, яку згідно з сучасними правилами М. Іванов переклав як *містріс*

Лео Гантер, хоча в кінці ХХ століття перекладачі запропонували би варіант – *містріс Лео Хантер*” (Павлюк 2014: 136). Річ у тім, що раніше (за радянської доби) літеру “г” у запозиченнях використовували для передавання «g». Нині, коли “г” повернуто до української абетки, а звуку [ɣ] не накидають ярлика чужорідного, іншомовну “g” почали передавати цією українською літерою, а «г» тепер застосовують для відтворення іншомовної “h”.

Отже, маємо ситуацію, коли система графіки “диктує” умови вибору того чи іншого елемента для транслітерації запозичень. Це дозволяє активно використовувати традиційні для мови-реципієнта одиниці, транслітеруючи іншомовні слова, навіть якщо вони не характерні для мови-джерела. У лінгвістиці такий підхід називають принципом адаптації, що ґрунтується на можливості відтворення іншомовної одиниці аналогом у мові-реципієнті (подібною одиницею). Так, літери “г” і “х” обидві є аналогами “h” на підставі фонетичної подібності українських й іншомовних відповідних звуків (за місцем творення, за способом творення або за типом фонації). Однак, виходячи з кількісно-якісного складу української абетки, в запозиченнях літеру “h” (англ., румун., словацьк., фін. і інш.), яка позначає в мовах неязикові приголосні (гортанні [h] і [ħ], фарингальні [ħ] і [ʕ], [h], апроксимант [ʔ]), логічно пристосовувати (адаптувати) українською “г”, а іншомовні “ch” (нім., чеськ., дан., лит. і інш.), “hh” (угор.), “j” (іспан.), “h” (норв.), “g” (португал., іспан.) тощо, які позначають у мовах язикові приголосні (велярні [x] і [χ], увулярний [χ]), – українською “х”.

Адаптацію в мові-реципієнті запозичених одиниць (букв / звуків) пояснює передусім комунікативна теорія перекладу, «вузловим поняттям якої є така еквівалентність, яка передбачає комунікативну рівноцінність тексту оригіналу з перекладеним текстом» (Ананьян 2018: 7). Цей підхід дозволяє в перекладах уникати, скажімо, лексичних калькувань, застосовувати відсутні в оригіналі мовні одиниці й конструкції, що забезпечують, утім, формування наявних в оригіналі контекстів, емоційних конотацій тощо. За цим же принципом в українській мові транслітерують іншомовні слова, використовуючи, наприклад, літеру “и”, що позначає в мові-джерелі літеру “i”. Історично дія цього принципу через ті чи інші заміни звуків адаптувала до української мови іншомовні слова, наприклад: *Ганна* (від грец. *Αὔα*), *Олена* (від грец. *Ελένη*), *Іспанія* (від ісп. *España*), *цукор* (від нім. *Zucker*), *автор* (від лат. *auctor*) тощо.

Водночас існує також принцип імітації, який полягає в тому, що для транслітерації запозичень лінгвісти спираються на фонетичну тотожність і пропонують використовувати літери мови-реципієнта, що позначають звуки, найближчі за фонікою до звуків мови-джерела. Окремі дослідники (Вакуленко 2011) обстоюють позицію, що, мовляв, прямим фонетичним еквівалентом іншомовного звука [h] (передусім ідеться про англійську як мову, з якої нині постійно відбуваються запозичення) в українській мові є консонант [x], отже, для транслітерації “h” англійських запозичень правильно використовувати літеру “х”. Натомість інші (Воловенко 2013; Есенова, 2011; Лелека, 2010) стверджують, що артикуляційно найближчим до англійського [h] є український [ɣ], тож чинні правописні норми передавання «h» узгоджені з обома принципами – адаптації та імітації.

Мета нашого дослідження – перевірити, якому українському приголосному найбільшою мірою відповідає іншомовний звук [h], простеживши характер кореляції акустичних характеристик двох пар звуків [h] і [r] та [h] і [x], а також дослідивши це питання на основі слухового сприйняття українців відповідних консонантів.

Методика дослідження

Дослідження реалізовано на основі проведення двох експериментів.

Перший етап дослідження – акустичний експеримент – побудовано на основі спектрального аналізу звукових одиниць, що традиційно застосовується у студіях, присвячених пошуку акустичних корелятивних ознак звуків, тобто таких, за якими вони розрізняються між собою. Предметом дослідження є три типи приголосних звуків: гортанний глухий фрикативний [h], традиційний для англійської та деяких інших мов, та властиві українській мові – гортанний дзвінкий фрикативний [ɦ]¹ (r) і задньоязиковий (велярний) глухий фрикативний [x]² (x). Матеріалом дослідження слугують аудіозаписи (з частотою дискретизації 44 100 Гц) зразків кожного з цих типів звуків (по одному зразку), вимовлених одним диктором. Їх взято із сайту “Міжнародного фонетичного алфавіту” (далі – МФА), де вони пропонуються як зразок стандартного артикулювання цих приголосних³. У цих записах звуки вимовлено не ізольовано, а в межах складів – [ha], [ɦa] і [xa] спільної просодико-інтонаційної моделі. У зв’язку з цим та зважаючи на той факт, що в мовленні звуки, передусім приголосні, не функціонують самостійно, а є “компонентами складів, що становлять собою нероздільну цілісність” (Хоменко 2004: 25), спектральний аналіз застосовано для приголосних [h], [ɦ] і [x] та окремо для складів [ha], [ɦa] і [xa].

Інструментом фіксування спектральних характеристик (ідеться про частоти вповного діапазону, а не про окремі – форманти) звукового матеріалу слугувало програмне забезпечення “Adobe Audition”. Основні характеристики вимірювання звукового спектра: показник швидкого перетворення Фур’є (FFT) – 4096, тип віконної функції – Hamming, діапазон частот – 10 000 Гц, масштаб по осі частот – лінійний. Фіксацію спектральних даних здійснено в автоматичному режимі через функцію Scanning (завдяки FFT зі значенням 4096 програма сканувала частоти спектру через кожні 10 Гц, що забезпечило високу точність вимірювань). Зафіксовані спектральні дані зі всього аналізованого діапазону відтворено в графічному вигляді (представлено на рисунках) та опрацьовано математично – обчислено коефіцієнти кореляції Пірсона (з допомогою програмного забезпечення MS Excel). На основі кореляційного зіставлення спектральних даних звукового матеріалу запропоновано висновок про рівень акустичної (спектральної) подібності звука [h] із [ɦ] і [x]. Коефіцієнт кореляції як засіб виявлення ступеня статистичної подібності масивів даних використано згідно з дослідницькою практикою – див. наприклад: (Невдах 2008).

Другий етап дослідження – перцептивний експеримент – полягав у вивченні слухових реакцій (вражень) аудиторів на фонетичні стимули: групи

¹ Тут і далі укр. [r] відтворено транскрипцією МФА – [ɦ].

² Тут і далі укр. [x] відтворено транскрипцією МФА – [x].

³ Аудіофайл, що слугував матеріалом дослідження в експериментах: <https://u.to/SgCJFA>

осіб пропонували прослухати звуковий матеріал, що використовувався під час першого етапу – склади [ha], [ɦa] і [xa]. Завдання аудиторів полягало в тому, щоб з трьох складів обрати два як найбільш подібні. Для цього кожному з аудиторів пропонували тричі прослухати аудіозаписи відповідних складів (якщо аудитор не міг визначитися, йому пропонували прослухати записи додатково. Якщо не давав відповіді й після цього, то його оцінку нотували як “невизначено”). Склади іменовували за порядком їх слідування (перший, другий, третій), пропонуючи аудиторам визначити два номери, що, на їхню думку, відповідають найбільш подібним за звучанням складам. Про зміст дослідження аудиторам наперед не повідомлялося. В цьому експерименті оперували лише складами, а звуками – ні, оскільки згідно з численними даними літератури ідентифікація приголосних звуків, вимовлених ізольовано, відбувається гірше, ніж у складах чи словах.

В експерименті взяло участь 23 особи віком від 18 до 66 років (середній вік – 33 роки), з них 8 чоловіків і 15 жінок. На основі статистичної більшості голосів запропоновано висновок про слухове враження щодо того, який із двох звуків, притаманних українській мові ([ɦ] чи [x]), найбільшою мірою відповідає приголосному [h], відсутньому в системі українського консонантизму.

Результати і обговорення

А. Акустичний експеримент

Результати фіксування даних спектрів звуків [h], [ɦ] і [x] у вигляді функції залежності енергії спектральних компонентів, з яких звуки складаються, від частоти цих компонентів представлено на рис. 1. Кореляційне зіставлення зафіксованих спектральних даних звуків [h], [ɦ] і [x] діапазону 100–10 000 Гц дало такі результати: коефіцієнт кореляції пари [ɦ] і [h] – 0,87, коефіцієнт кореляції пари [x] і [h] – 0,77 (для порівняння: коефіцієнт кореляції [ɦ] і [x] – 0,78). Як бачимо, всі три пари відповідних приголосних мають високу скорельованість, що свідчить про їхню акустичну подібність. Однак найвище значення коефіцієнта кореляції маємо в парі [ɦ] і [h]. Це означає, що ці звуки виявилися найбільш подібними з трьох аналізованих за спектральними компонентами.

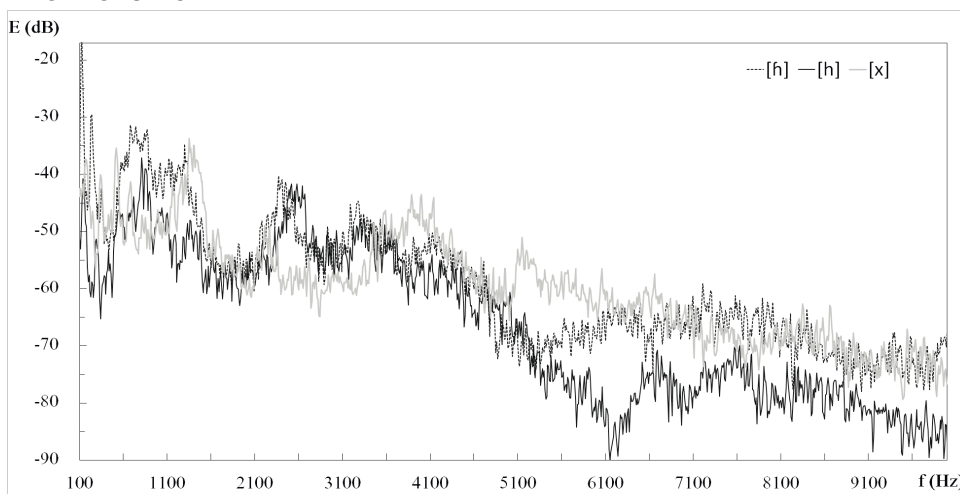

Рис. 1. Зіставлення спектрів, що відповідають звукам [h], [ɦ] і [x]

Обраний для аналізу діапазон 100–10 000 Гц вважають стандартним для мовлення людини (як з погляду вимовляння, так і сприйняття). Утім відомо, що релевантні для артикуляційної реалізації й акустичної ідентифікації спектральні показники сконцентровано в першій частині цього діапазону. Тож з огляду на це ми повторили розрахунки, оперуючи спектральними даними, отриманими в ділянці 100–5 000 Гц. Результати: коефіцієнт кореляції пари $[h]$ і $[h]$ – 0,67, коефіцієнт кореляції пари $[x]$ і $[h]$ – 0,2 (для порівняння: коефіцієнт кореляції $[h]$ і $[x]$ – 0,5). Ступінь скорельованості звуків в цьому діапазоні частот значно менший, однак пара $[h]$ і $[h]$ так само має найбільший коефіцієнт кореляції.

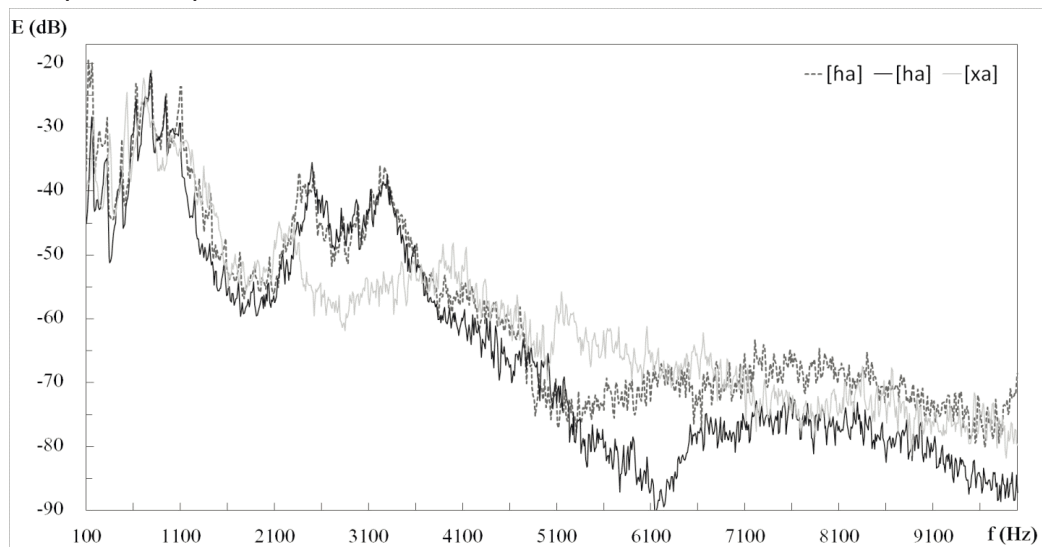

Рис. 2. Зіставлення спектрів, що відповідають складам $[ha]$, $[ha]$ і $[xa]$

Результати фіксації даних спектрів складів $[ha]$, $[ha]$ і $[xa]$ у вигляді функції залежності енергії спектральних компонентів від частоти зображено на рис. 2. Результати кореляційного зіставлення спектральних даних складів $[ha]$, $[ha]$ і $[xa]$ в діапазоні 100–10 000 Гц: коефіцієнт кореляції пари $[ha]$ і $[ha]$ – 0,96, коефіцієнт кореляції пари $[xa]$ і $[ha]$ – 0,88 (для порівняння: коефіцієнт кореляції $[ha]$ і $[xa]$ – 0,88). Результати кореляційного зіставлення спектральних даних відповідних складів в діапазоні 100–5 000 Гц: коефіцієнт кореляції пари $[ha]$ і $[ha]$ – 0,95, коефіцієнт кореляції пари $[xa]$ і $[ha]$ – 0,7 (для порівняння: коефіцієнт кореляції $[ha]$ і $[xa]$ – 0,78). На обох діапазонах, як бачимо, найбільш скорельована пара складів – $[ha]$ і $[ha]$.

Отже, дослідження спектрів звуків $[h]$, $[h]$ і $[x]$ і складів $[ha]$, $[ha]$ і $[xa]$ методом кореляційного аналізу свідчить про однаковий результат: звук $[h]$ найбільшою мірою подібний до $[h]$.

Б. Перцептивний експеримент

Слухове оцінювання пропонованих складів $[ha]$, $[ha]$ і $[xa]$ групою аудиторів із пропозицією обрати два як найбільш подібні за звучанням дало такі результати (рис. 3): 3 особи (13%) обрали $[ha]$ і $[xa]$, 6 осіб (26%) – $[ha]$ і $[ha]$ і 11 осіб (48%) – $[ha]$ і $[xa]$. Також 3 особи (13%) не змогли визначитися із власним вибором.

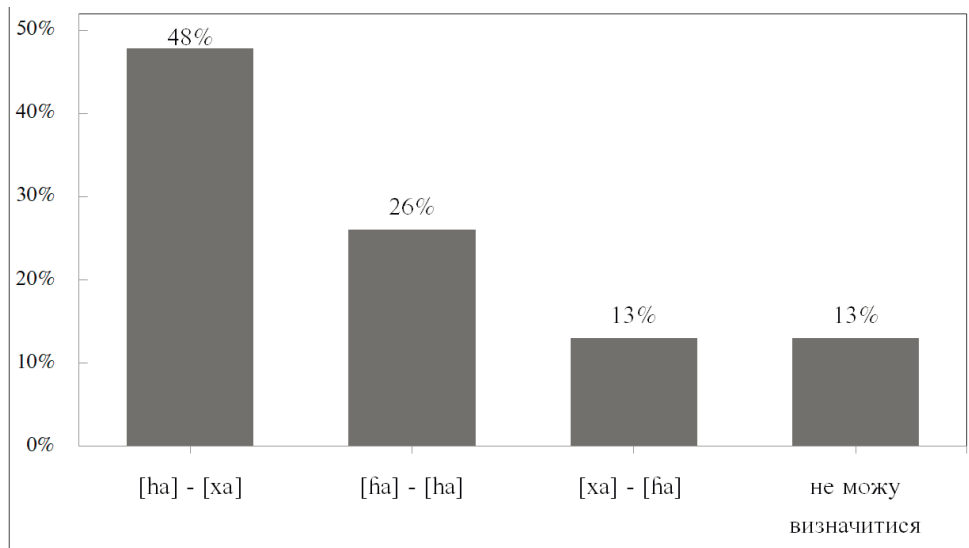

Рис. 3. Розподіл вибору аудитором найбільш схожих за слуховим враженням пар складів

Отже, дослідження слухового сприйняття складів [ha], [ɦa] і [xa] уповноважує на висновок про те, що звук [h] найбільшою мірою подібний до [x]. Між іншим, найбільш відмінними виявилися звуки [ɦ] і [x].

Наше дослідження показує, що з погляду спектрального складу звуків гортанний глухий фрикативний [h], що є типовим для англійської мови, більше корелює з гортанним дзвінким фрикативним [ɦ] (r) і менше – із задньоязиковим (велярним) глухим фрикативним [x]. Однак із погляду слухового сприйняття, навпаки, ближчим до [h] є приголосний [x], ніж [ɦ].

Акустична схожість консонантів [h] і [ɦ], зафіксована в першому експерименті, очевидно, є наслідком їх артикуляційної близькості за ознакою способу й місця творення – обидва звуки, як зазначено вище, є фрикативними гортанними. Між іншим, у визначенні цих звуків покликаємося передусім на класифікаційну таблицю МФА (рис. 4). Прикметно, що дослідники по-різному іменують [ɦ] в українській мові – гортанним, глотковим або фарингальним, при цьому зазвичай уточнюють, що три терміни вживаються як синоніми. Однак, як видно з рис. 4, у світових мовах існує розрізнення фарингальних (глоткових) і гортанних приголосних. З огляду на це стає не зрозуміло, яким насправді є український відповідний звук – фарингальним чи гортанним.

Нині маємо обмаль експериментальних розвідок щодо вивчення цього звука. Найбільше уваги заслуговує дослідження Л. Прокопової, за словами якої “точне визначення місця артикуляції звука [r] донині є однією з найскладніших проблем фонетики” (1958: 21). Застосовуючи методи рентгенографування й томографування, їй вдалося з’ясувати, що під час вимови складу [ra] відбувається звуження глотки на рівні 3-4 хребця. Воно виникає через дуже інтенсивне наближення передньої стінки фаринкса до задньої. Виявлено також значне відтягнення кореня язика назад (Проконопа, 1958: 22).

Pulmonic consonants																				
	Bi-labial	Labio-dental	Dental	Alve-olar	Post-alveolar	Retro-flex	Palata	Velar	Uvu-lar	Phary-ngeal	Glottal									
Plosive	p	b		t	d	ʈ	ɖ	c	ɟ	k	g	q	ɢ							
Nasal		m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ			ʔ							
Trill		ʙ			r					ʀ										
Tap or Flap					ɾ		ɽ													
Fricative	ɸ	β	f	v	θ	ð	s	z	ʃ	ʒ	ʂ	ʐ	ç	ʝ	x	χ	ħ	ʕ	h	ɦ
Lateral Fricative					ɬ	ɮ														
Approximant			ʋ			ɹ		ɻ	j	ɰ										
Lateral Approximant					l		ɭ	ʎ	ʟ											

Рис. 4. Класифікація приголосних звуків класу легеневих у мовах світу за ознаками способу творення й місця творення (за даними МФА⁴). Поділ за способом творення (зверху вниз): вибухові, носові, дрижачі, одноударні (флепи), фрикативні, латеральні фрикативні, апроксиманти, латеральні апроксиманти. Поділ за місцем творення (зліва направо): губно-губні, губно-зубні, зубні, альвеолярні, заясенні, ретрофлексивні, палатальні, веллярні, увулярні, фарингальні, гортанні.

Активний рух кореня язика, очевидно, був підставою для Т. Бровченко назвати [ɣ] задньоязиковим приголосним (1955: 36). Загалом із аналізу Л. Прокопової можна зробити висновок, що український [ɣ] – фарингальний, зокрема й у значенні, узгодженому з МФА. Однак у своїй таблиці цей звук вона позначила міжнародним знаком [ħ] (1958: 76), що в МФА означає гортанний (glottal), тобто приголосний, відмінний від фарингального (pharyngeal). Отже, український звук [ɣ] (ħ) потребує якісного сучасного вивчення експериментально-артикуляційними методами для з'ясування його точної артикуляційної природи.

Акустична схожість приголосних [h] і [x], яку зафіксовано у другому експерименті, є передусім результатом спільної фонаційної природи цих звуків, відповідно до якої приголосні поділяють на сонорні й шумні, а шумні, у свою чергу, – на дзвінкі й глухі. Фрикативні [h] і [x] уподібнені за ознакою глухості. Досліджуючи проблему відтворення в українській мові англійського [h] і наполягаючи на еквівалентності йому українського [x], М. Вакуленко (2011) спирається саме на їхню подібність за фонаційною ознакою (глухістю) й зовсім не розглядає їхню розбіжність за артикуляційними характеристиками. Зауважимо, що фонація й артикуляція – це два різні процеси: перший формує якість звукового сигналу (шуму), другий – модифікує сформований сигнал у конкретний звук і загалом у зв'язне мовлення. Артикуляція забезпечує появу більшості ознак, що відрізняють один звук від іншого, однак було б неправильно ранжувати процес творення звуків на більш і менш важливі складові процеси (фонаційні vs. артикуляційні), оскільки в мовленні одне не існує без іншого.

Щоправда, другий наш експеримент дає підстави вважати, що українці у сприйнятті мовлення більш чутливі до фонетичної опозиції за дзвінкістю й глухістю, ніж задньоязиковістю й гортанністю.

⁴ Докладніше див.: <https://www.internationalphoneticassociation.org/content/ipa-chart>

Як зазначають С. Кодзасов і О. Кривнова (2001: 235), результати численних перцептивних експериментів свідчать про високу чутливість слуху людини до різких змін акустичних параметрів звукових сигналів. Отже, фізіологічно слухова система влаштована так, що звукова подібність / розбіжність ідентифікується внаслідок відсутності / наявності звукового контрасту. Протиставлення приголосних за дзвінкістю й глухістю є найяскравішим прикладом, оскільки контраст цього протиставлення в мовленні (у складах) формується на основі низки ознак, зокрема не лише наявності / відсутності голосового джерела, а й, скажімо, рівня інтенсивності (площі енергії) шумової ділянки приголосного відносно рівня інтенсивності наступного голосного, а також інших.

Наукові дослідження свідчать: що різкішим є контраст за якоюсь однією ознакою звуків, то менш помітними стають інші ознаки, що також виявляють звуковий контраст (Кодзасов, Кривнова 2001: 235). Це дозволяє стверджувати, що під час аудиторського експерименту контраст за типом фонації маскував менш виражений контраст за місцем творення, який аудитор не сприймали. Саме тому для перцепції більш суттєвою виявилася опозиція звуків за дзвінкістю й глухістю, ніж задньоязиковою й гортанною артикуляцією. Проте якби слухова система одночасно й рівнозначно відчувала б зміну акустичних показників і за типом фонації, і за місцем творення аналізованих звуків, то, імовірно, дані здійсненого експерименту були б іншими.

Висновки

Результати пропонованого дослідження виявляють складність порушеної проблеми та показують фонетичні причини цієї складності, однак суттєво не впливають на її остаточне розв'язання. Наш експериментально-фонетичний аналіз не дає чіткої відповіді на те, як керуючись принципом звукової імітації, передавати в словах іншомовного походження літеру “h” – через “r” чи “x”, оскільки виявлено, що іншомовний звук [h] за одними фонетичними ознаками схожий в українській мові на приголосний [r], а за іншими – на [x]. Очевидно, це свідчить про те, що принцип звукової імітації поступається принципу звукової адаптації у розв'язанні питань, пов'язаних із транслітерацією українською мовою іншомовних запозичень.

Список літератури

- Ажнюк Б. Українські імена з іншомовним акцентом: проблеми транслітерації // *Культура слова*. 1996. Вип. 48–49. С.28–33.
- Ананьян Л. Е. Концепція перекладацької еквівалентності у теорії перекладу // *Методологія та історіографія мовознавства: матеріали V науково-практичної Інтернет-конференції*. Слов'янськ: ДДПУ, 2018. С. 7–10.
- Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 20 с.
- Бровченко Т. А. Сопоставительный анализ согласных английского и украинского языков. Одесса: ОГУ им. И. И. Мечникова, 1955. 39 с.
- Вакуленко М. О. Акустичні параметри українських звуків [x], [r] і англійського [h] // *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2011. Т. 148. № 136. С. 18–22.
- Воловенко І. В. Літера r у сучасній українській літературній мові: так і ні // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2013. Вип. 10. С. 204–207.

Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.16. Київ, 2004. 40 с.

Дяков А. С., Кияк Т. Р. Латинська транслітерація як складова частина українського правопису // Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами: матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 7–8 грудня 1993 р. Київ: Інститут української мови НАН України, 1995. С. 30–47.

Есенова Е. Й. Способи відтворення англійської середньоязикової та фарингальної фонем графічними засобами української мови // Сучасні дослідження з іноземної філології. 2011. Вип. 9. С. 181–185.

Кодзасов С. В., Кривнова О. Ф. Общая фонетика. Москва: Высшая школа, 2001. 592 с.

Лелека Т. О. Графічно-фонетичні особливості англійських запозичень в українській і російській мовах на початку XXI століття // Нова філологія. 2010. № 38. С. 262–266.

Молоткіна Ю. О. Різні способи написання новітніх англійських слів в українській мові // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Сер.: Філологічні науки. 2017. № 7. С. 119–123.

Невдах М. М. Исследование информационных характеристик учебного текста методами многомерного статистического анализа // Прикладная информатика. 2008. № 16. С. 117–130.

Павлюк А. Б. Особливості перекладу власних назв з англійської мови українською у романі Чарльза Дікенса “Посмертні записки Піквікського клубу” // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Сер.: Філологічні науки. 2014. Кн. 3. С. 135–138.

Приймак Д. М. Проект Українського правопису 2018 р. як актуалізація традиційних правописних норм: Нагальність змін та проблематика // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер.: Філологія. 2018. Т. 21. № 2. С. 110–118.

Прокопова Л. І. Приголосні фонемні сучасної української літературної мови. Експериментально-фонетичне дослідження. Київ: Київський державний університет ім. Т. Шевченка, 1958.

Рицар Б., Рожанківський Р., Микульчик Р. Транслітерування українських текстів із кирилиці на латиницю // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 8. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. С. 228–231.

Рожанківський Р. До проекту універсальної таблиці українсько-латинської транслітерації // Тези IV міжнародної наукової конференції “Проблеми української науково-технічної термінології”. Львів: Львівський політехнічний університет, 1996. С. 70–72.

Уманець Я. В. Засоби перекладу англійських антропонімів українською (за творами Моєма) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2013. Вип. 10. Сер. 9. С. 260–265.

Хоменко Л. М. Системно-структурні відношення в м'яких складах (акустичний аспект синтаксичної фонетики українського мовлення) // Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Spoleczne. Studia Slavica IX. 2004. Z. 364. С. 25–36.

References

Ananian, L. E. (2018). Kontsepsiia perekladatskoi ekvivalentnosti u teorii perekladu. In *Metodolohiia ta istoriografiiia movoznavstva: internet-conference proceedings* (pp. 7-10). Sloviansk: DDPU.

Arkhypenko, L. M. (2005). *Inshomovni leksychni zapozychennia v ukrainskii movi: etapy i stupeni adaptatsii (na materialii anhliisyzmiv u presi kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia)* (Thesis abstract). Kharkiv.

Azhniuk, B. (1996). Ukrainski imena z inshomovnym aktsentom: problemy transliteratsii. *Kultura slova*, 48-49, 28-33.

Brovchenko, T. A. (1955). Sopostavitelnyi analiz soglasnykh angliiskogo i ukrainskogo iazykov. Odesa: Odesa I. I. Mechnikov State University.

Diakov, A. S., Kyiak, T. R. (1995). *Latynska transliteratsiia yak skladova chastyna ukrainskoho pravopysu. Vidtvorennia ukrainskykh vlasnykh nazv (antroponimiv i toponimiv) inozemnymy movamy: conference proceedings* (pp. 30-47). Kyiv: NASU Institute of Ukrainian Language.

Esenova, E. Y. (2011). Sposoby vidtvorennia anhliiskoi serednoiazikovoi ta farynhanoi fonem hrafichnymy zasobamy ukrainskoi movy. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 9, 181-185.

Gudmanian, A. G. (2004). Vidtvorennia vlasnykh nazv u perekladi (Dissertation abstract). Kyiv.

Khomenko L. M. (2004). Systemno-strukturni vidnoshennia v miakykh skladakh (akustych-

nyi aspekt syntaksychnoi fonetyky ukrainskoho movlennia). *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Studia Slavica IX*, 364, 25-36.

Kodzasov, S. V., Krivnova O. F. (2001). *Obshchaia fonetika*. Moscow: Vysshaia shkola.

Leleka, T. O. (2010). Hrafichno-fonetychni osoblyvosti anhlovnykh zapozychen v ukrainskii i rosiiskii movakh na pochatku KhKhI stolittia. *Nova filohiia*, 38, 262-266.

Molotkina, Yu. O. (2017). Rizni sposoby napysannia novitnikh anhlytsyvmiv v ukrainskii movi. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Ser.: Filolohichni nauky*, 7, 119-123.

Nevdakh, M. M. (2008). Issledovanie informatcionnykh kharakteristik uchebnogo teksta metodami mnogomernogo statisticheskogo analiza. *Prykladnaia informatika*, 16, 117-130.

Pavliuk, A. B. (2014). Osoblyvosti perekladu vlasnykh nazv z anhliiskoi movy ukrainskoiu u romani Charlza Dikkensa “Posmertni zapysky Pikvikskoho klubu”. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Ser.: Filolohichni nauky*, 3, 135-138.

Prokopova, L. I. (1958). *Pryholosni fonemy suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Experimental phonetic research*. Kyiv: Taras Shevchenko State University of Kyiv.

Pryimak, D. M. (2018). Proekt Ukrainskoho pravopysu 2018 r. yak aktualizatsiia tradytsiinykh pravopysnykh norm: Nahalnist zmin ta problematyka. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 21(2), 110-118.

Rozhankivskiy, R. (1996). Do proiektu universalnoi tablytsi ukrainsko-latynskoi transliteratsii. *Proceedings of the conference “Problemy ukrainskoi naukovo-tekhnichnoi terminologii”* (pp. 70-72). Lviv: Lvivskiy politekhnichnyi universytet.

Rytsar, B., Rozhankivskiy R., Mykulchuk R. (2009). Transliteruvannia ukrainskykh tekstiv iz kyrylytsi na latynytsiu. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist: collection of academic papers* (Vol. 8, pp. 228-231). Kyiv: NASU Institute of Ukrainian Language.

Umanets, Ya. V. (2013). Zasoby perekladu anhliiskyykh antroponimiv ukrainskoiu (za tvoramy Moema). *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 10(9), 260-265.

Vakulenko, M. O. (2011). Akustychni parametry ukrainskykh zvukiv [x], [r] i anhliiskoho [h]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*, 148(136), 18-22.

Volovenko, I. V. (2013). Litera g u suchasni ukrainskii literaturnii movi: tak i ni. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10: Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy*, 10, 204-207.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2019 р.